

НАСТАВНИ САДРЖАЈИ ПРЕДМЕТНОГ ПОДРУЧЈА „РАЗВОЈ ГОВОРА И КОМУНИКАЦИЈСКИХ ВЈЕШТИНА” У ОКВИРУ ИНКЛУЗИВНЕ НАСТАВЕ

Милијана Јелић

Апстракт: Овим радом разматрају се наставни садржаји предметног подручја „Развој говора и комуникацијских вјештина”, а који се изучавају према наставном плану и програму за ученике са умјереним и тежим оштећењима у интелектуалном функционисању у редовној настави у нижим разредима (разредна настава). Рад је настао са тежњом да се скрене пажња и на овакав тип ученика, којих нема много, а представљају велики изазов у свакодневном раду у учионици.

Кључне ријечи: наставни садржаји, инклузивна настава, ученици са потешкоћама у развоју.

Увод

Предмет овог рада је увид у наставне теме и садржаје који се изучавају у оквиру предметног подручја „Развој говора и комуникацијских вјештина” у редовној настави са ученицима који прате наставу по НПП-у за ученике са умјереним и тежим оштећењима интелектуалног функционисања (УОИФ). Након прегледа наставних тема, слиједи анализа садржаја и исхода које треба реализовати и остварити са учеником у току школске године. Циљ рада је стећи увид у рад по НПП-у за ученике са УОИФ-ом, тј. организовање инклузивне наставе на овакав начин, који није учествовао у свакодневној наставној пракси у разредној настави. Задатак рада је прихватање инклузивне наставе као изазова у редовној настави и охрабривање учитеља да уграде дио себе у образовање сваког ученика са потешкоћама у развоју.

Термин *инклузија* на просторима БиХ уведен је 2003. године и значи укључивање све дјеце и омладине у редован школски систем, што је и осигурано законском регулативом. У основи тога је инклузивно образовање и његова практична примјена у БиХ. Основни циљ је усавршавање на европским стандардима, имајући у виду да се задрже националне и професионалне традиције.

У спровођењу инклузије постоје и одређене препреке које се морају савладати. Највећа препрека је спровођење наставног процеса, што много зависи и од наставних планова и програма. Не поставља се проблем прилагођавања ученика наставном програму – него програме треба прилагодити ученику. Никада не треба полазити од становишта да код дјетета отклањамо препреке, него дијете треба научити да савлађује те препреке. (Дмитровић, 2005: 206)

Говор као комуникацијска вјештина

Говор је функција од изузетног значаја за успјешно напредовање дјетета у школи и његов развој у цјелини. Двије битне функције говора су: функција спољашње комуникације човјека са другим људима и функција исказивања сопствених мисли. Говор и мишљење су системи који су тијесно узајамно повезани, али имају и посебне карактеристике, тако да је о њима могуће одвојено говорити. Говор је неопходан за мишљење и детерминише га. Мишљење претходи говору и нужно је за његов развој. Говор и мишљење имају независне корјене.

Побољшање и експресивног и рецептивног говора код ученика са потешкоћама у развоју могуће је примјеном посебних техника које се примјењују у специјализованим институцијама, углавном у случајевима тежих говорних оштећења. Међутим, побољшање говора могуће је и у свакодневним животним ситуацијама у редовној школи. Ако нису у питању тежи поремећаји, језик се најбоље развија кроз конкретно искуство и стварну потребу за комуникацијом. Конструктивна, имажинативна игра, пијесак и вода, боје и глина су материјали који су врло погодни за организовање разних облика групних активности и развијање сарадничког односа међу ученицима. Објашњења, опис и дискусија о ономе шта раде су стимулативни подстицаји комуникације.

У подстицању развоја говора учитељ има активну улогу. Он обезбјеђује материјале за рад, иницира активности за које се може претпоставити да ће изазвати интересовање дјете, подстиче коментаре, питања и оцјене урађеног. Посебно је важна вјештина постављања питања која доводе до ширих објашњења, а не само кратких да/не одговора. За дјецу која имају комуникацијских тешкоћа од посебног је значаја да буде створена таква атмосфера у разреду у којој се дијете неће плашити да учествује у разговору. Повјерење међу дјецом и између дјете и одраслих је главни фактор успјешне комуникације, а има повољно дејство и на развој дјетета у цјелини. Пожељно је да свака активност дјетета буде праћена повратном информацијом која садржи проширење значења онога што дијете каже и то у развијеном језичком облику, и да та повратна информација садржи одобравање и награду за оно што је дијете успјешно урадило. Пред учитеља се ставља захтјев да прилагоди степен сложености своје језичке комуникације дјечијем степену развоја, редукујући лингвистичку тежину, али без претјераних упрошћавања. (Хрњица, 1997: 139)

Језичке поремећаје карактерише одређена спорост у развоју језичких вјештина неопходних за изражавање и разумијевање мисли и идеја због различитих узрока. Језичке сметње укључују тешкоће у изражавању (експресији) и тешкоће у разумијевању (рецепцији) језика које имају широк распон од врло уочљивих до благих тешкоћа у експресивном/рецептивном језику.

Експресивне језичке тешкоће појављују се као оскудно семантичко знање (рјечитост, сиромашан рјечник, тешкоће именовања). Граматичка форма изражавања је често неадекватна (реченица је оскудна, често аграматична, тешкоће у морфолошком означавању ријечи, тешкоће при разумјевању и употреби приједлога). На фонолошком нивоу могу бити присутне тешкоће у артикулацији гласова, фонемској дискриминацији, аудитивној перцепцији.

Комуникацијски ниво је углавном уредан, иако заправо није добро обликован. Присутне су тешкоће у меморијским функцијама и обради језика. Врло често су присутне тешкоће читања и писања, те учења. Рецептивне језичке тешкоће јављају се у виду неразумјевања или дјелимичног разумјевања и спровођења вербалних налога као и у тешкоћама разумјевања писаног текста. (Савић и Бошковић, 2014: 30)

Развој говора и комуникацијских вјештина

Предметно подручје „Развој говора и комуникацијских вјештина“ изучава се 5 часова седмично тј. 180 часова годишње, кроз сва III нивоа, односно 9 година школовања ученика према НПП-у за ученике са УОИФ. У зависности од способности, могућности и најбољег интереса ученика, као и од објективних околности, наставни план и програм прва три нивоа могуће је реализовати у специјализованим установама за образовање и васпитање ученика са сметњама у развоју, у посебним одјељењима при редовним школама у којима раде логопеди и дефектолози, али и у редовним одјељењима основних школа (инклузивно образовање) које воде учитељи и наставници. Овај рад је написан из угла учитеља у редовној настави за I ниво образовања (1. 2. и 3. година тј. разред). Да би ученик са УОИФ могао да похађа инклузивну наставу у редовним одјељењима основне школе, потребно је да има „Налаз и мишљење првостепене стручне комисије за процјену потреба и усмјеравање дјете и омладине са сметњама у развоју“, које издаје Центар за социјални рад.

У раду са овим ученицима изражена је потреба за индивидуализацијом наставних садржаја, исхода учења и избора наставних средстава и метода рада. Управо због ових ученика образовни систем нуди могућност организовања школовања према нивоима образовања. Ниво је функционална цјелина која траје три године и сматра се довољним периодом да се освоје нове етапе развоја, односно увјежбају и аутоматизују већ усвојене навике, вјештине и понашања.

Методолошки оквир НПП-а се састоји од описа предметног подручја, општег циља за ниво образовања из којег произилазе посебни циљеви. Сваки посебан циљ одређеног предметног подручја има више исхода учења који су детерминисани индикаторима постигнућа. Индикатори исхода учења су у корелацији са способностима ученика и годином школовања, а образовани су по нивоима сложености (показатељи по годинама или способностима).

https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/web_portal/05/5.5/Nivoi/NPP_UTOIF_I_II_III_nivo.pdf

Наставне теме које се изучавају у оквиру овог предметног подручја, а односе се на I ниво образовања, тј. 1. 2. и 3. годину (1. 2. и 3. разред основне школе), а дате су као препоручени садржаји (активности) на страници РПЗ-а Републике Српске су:

1. Аудитивна и визуелна пажња

Опис наставних садржаја: Наставни садржаји (наставне јединице) који се планирају и изводе са учеником односе се на манипулативне игре и активности са различитим предметима или играчкама са и без звука са циљем подстицања и развијања чула (слуха и вида). Потребно је осмислити више различитих игровних активности за аудитивну и визуелну пажњу кроз које ће ученик вјежбати и истрајност у раду, одлагање задовољства и сл.

Очекивани исходи: Ученик треба да задржава пажњу на предметима/сликама и усмјерава је ка извору звука/говора.

2. Невербална комуникација и употреба ААК (аугментативна и алтернативна комуникација)

Опис наставних активности: У оквиру ове наставне теме планирају се активности са циљем успостављања и одржавања емоционалне комуникације помоћу невербалних средстава као што су: осмјех, поглед, додир, мимика, гест, вокализација. Игре које се планирају треба да подстичу ученика да усмјерава поглед, користи природни гест за комуникацију или научи да користи неке од аугментативних или алтернативних начина комуникације (слике, предмете).

Очекивани исходи: Ученик треба да показује радњу и детаље на слици на упит или налог или вербално описује радњу на слици. Научи да користи ААК кроз различите симболе, помагала, стратегије и технике, уколико је дијете невербално.

3. Слушање и разумјевање говора других – рецептивни говор

Опис наставних активности: Наставне активности и игре које се планирају морају бити усмјерене на увјежбавање слухних способности (коришћење дјечијих музичких инструмената, извођење дјечијих пјесмица, брзалица, бројалица, ташунаљки уз обавезан покрет тијелом, извршавање налога, подстицање на разумјевање стереотипних фраза).

Очекивани исходи: Ученик треба да посматра сликовнице, илустрације и манипулацијом предметима богати рецептивни говор.

4. Експресивни говор и богаћење рјечника

Опис наставних активности: У оквиру ове наставне теме дато је највише садржаја и активности које треба реализовати са учеником, јер је усмјерено конкретно на говор. Тако да приликом планирања годишњих и мјесечних планова рада треба планирати више часова експресивног говора у односу на остале наставне теме. Кроз манипулативне игре са играчкама или предметима од различитих материјала ученик се стално подстиче на вокализацију и ширење рјечника. Обухваћене су све теме из свакодневног живота у школи и породици, живој и неживој природи, које се могу реализовати уз помоћ аудио и видео записа, сликовница, дјечијих енциклопедија, реалистичних фотографија и слично. Увијек, уколико је могуће, остале ученике у разреду укључити у реализацију планираних активности и игара.

Очекивани исходи: Ученик треба да изводи говорне вјежбе, артикулише гласове, изговара ријечи и користи усвојене појмове у сврху изражавања својих потреба, одговара на једноставна питања из свакодневног живота или живота и рада школе.

5. Графомоторика

Опис наставних активности: Ова наставна тема је од изузетног значаја за развој говора код ученика са УОИФ. Да би се говор развијао потребно је „поставити темељ“, а то је фина моторика, а финој моторици претходи добро развијена чула вида и слуха, координација око-рука и мотивација. У оквиру ове наставне теме прво се реализују активности везане за моторику прстију и руку кроз игре са пластилином, глином, низањем ситних и крупних перли на канап, премјештање ситних и крупних предмета из посуде у посуду штапалком, хватаљком, клијештима, коришћење маказа за сјечење папира, игре са папиром и сл. Након ових вјежби, ученик може да узме оловку и крене са повлачењем различитих линија. За почетак препорука је да ученик користи дебље оловке, фломастере или бојице за графомоторичке вјежбе док не научи правилно да држи оловку у тзв. „крокодилов хват“, па тек после прећи на регуларне, обичне оловке.

Очекивани исходи: Ученик треба да научи да манипулише прибором за цртање и писање.

Прегледом наставних тема увиђамо да је у реализацији ових садржаја потребно знање и помоћ из логопедије и дефектологије. Осмишљавању наставних листића и других материјала за рад који ће мотивисати ученика да сарађује могу помоћи и веб сајтови школа које похађају ученици са потешкоћама у развоју. Такви сајтови нуде корисне савјете или конкретне примјере за рад, а могу бити и мотивација за осмишљавање властитих материјала, играчака и вјежби.

<https://www.listici.skolasirogojno.edu.rs/>

<https://www.skolasirogojno.edu.rs/didakticka-i-nastavna-sredstva/>

<https://zelenaucionica.com/category/u-ucionici/iop/>

Велики значај у раду са дјецом са потешкоћама у развоју имају и дидактичко-моторичке играчке, које су у већини случајева направљене од природних материјала, најчешће дрвета. Уз помоћ дидактичких играчака могуће је на занимљив начин, кроз игру реализовати многе препоручене наставне садржаје. На овај начин ученик се осјећа да без притиска нешто учи, укључује се у непосредан рад и показује своје интересовање. Такође, дидактичке играчке су велика мотивација за тренирање пажње и фокуса ученика, вјежбање координације око-рука и укључивање свих чула. Дидактичке играчке могу да буду и тзв. „мост“ између ученика и учитеља или ученика и осталих ђака у одјељењу, који ће омогућити и подстаћи социјализацију ученика са потешкоћама у развоју у учионици. Ученик ће научити да дијели играчке са осталом дјецом, слаже их на предвиђено мјесто, али и да научи да одложи неке емоционалне реакције, које су, можда, до тада биле бурне.

На интернету се могу пронаћи сајтови са квалитетним дидактичким играчкама, које је могуће набавити и користити у раду.

<https://www.kockica.co.rs/product-category/montesori-matematika/>

https://pino-toys.rs/product_categories/didakticke-igracke/

Са друге стране, они креативнији учитељи ће се одличити да сами направе неке од дидактичких играчака рециклирајући искориштене предмете и материјале из своје околине. На овај начин могу укључити и остале ученике, али и самог ученика са потешкоћама у раду у израду играчака и њихову демонстрацију. Бенефити су немјерљиви јер ученици учествују у креативном раду, развијају емпатију и осјећај за разумјевање и помоћ другоме, али и еколошку свијест о рециклирању и заштити животне околине. Такође, кроз разне семинаре и приручнике на интернету можемо пронаћи упутства за израду разних дидактичких играчака, а уједно и себе мотивисати за израду неких нових и другачијих.

<https://kreativnicentar.rs/p/knjiga/didakticke-igracke-koje-mozete-da-napravite-sami/>

Поред наставног материјала и дидактичких играчака, од великог је значаја и позитиван став у раду учитеља са учеником са потешкоћама у развоју нарочито када су у питању ученици са УОИФ. Суштина рада састоји се у одлучивању каква им је помоћ потребна у раду и како се та помоћ може најбоље пружити. Да би одређена активност за ученика била мотивациона, потребан му је успјех у тој активности. Ако често вјежбамо неку радњу на исти начин и без напредовања, јавиће се отпор или слабљење интересовања према учењу. Такође, ако ученика стално подсјећамо на пропусте или га често упозоравамо да пази шта ради (пази, немој, шта радиш, погријешио си опет и слично), нежељно понашање неће се отклонити, већ само учврстити. (Ераковић, 2012: 341)

Закључак

Инклузивна настава не смије се посматрати као нека успутна обавеза учитељима и наставницима или како се често у пракси каже „мртво слово на папиру“ или „само да се задовољи форма“. Имати ученика са потешкоћама у развоју у учионици јесте изазовно, али носи са собом и многе бенефите. Посматрати дијете за које вам кажу да не може много постићи или да се много не очекује од њега, а ви својом упорношћу и радом покажете супротно, може да вам отвори један потпуно нови поглед на наставу и образовање уопште.

Водити инклузивну наставу није нимало лако. Учитељ мора да развије вјештину маневрисања између ученика са потешкоћама у развоју и остатком одјељења, а понекад то могу бити два или више комбинованих разреда заједно. Међутим, уколико на свом личном примјеру покаже да су сви једнаки и да сва дјеца имају право да се школују, без обзира на потешкоће и потребе, може од дјете уредног развоја да направи дјецу „амбасадоре инклузије“. Дјецу која ће да развију емпатију, хуманост и осјећај да треба помоћи другоме. Дјецу која ће у одраслом добу моћи да препознају особу са потешкоћама у развоју у комшилуку, на послу, на улици и неће се исмијавати и ругати. Дјецу која ће живјети инклузију свуда око себе, а не само у учионици.

Тренутно је субјективни осјећај да је инклузија у настави само на „плећима“ учитеља и наставника. Сматрам да се то у будућности треба промјенити. Потребно је више подршке и помоћи пружити у виду практичних и конкретних примјера за рад у настави са ученицима са потешкоћама у развоју. Помоћ у виду удбеника за рад са ученицима који наставу прате по посебном или прилагођеном НПП-му, наставном материјалу, приручницима је свакако неопходна.

Развијање позитивног и партнерског односа између родитеља дијетета са потешкоћама и учитеља је сложен пут који првенствено захтјева повјерење и сигурност коју родитељ треба да осјети да би се препустио таквој врсти сарадње. Учитељ својим примјером и залагањем за успех ученика у школи, у складу са његовим могућностима, може да стави до знања родитељу да и за његово дијете има наде, и подстакне га да се и сам укључи и помогне свом дјетету током школовања.

Идеја инклузивног образовања, колико се год сматрала савременом новотаријом, сеже још од давнина. То потврђује све више заступљен и цитиран метод Марије Монтесори чије идеје су и сада актуелне, можда чак и више него у њено вријеме. Она полази од дјетета какво оно јесте поштујући процес сазријевања, ослањајући се на сензомоторне активности и искуства ране стимулације погодним дидактичким материјалима и сензомоторним вјежбама.

Литература

1. Дмитровић, О. П. (2005). *Методика инклузивног образовања*, Источно Сарајево: Завод за удбенике и наставна средства.
2. Ераковић, Т. (2012). *Особе са посебним потребама. Учимо заједно – инклузивно*, Нови Сад: Сопствено издање.
3. Савић, М. и Бошковић, Т. (2014). *Подршка инклузији*, Источно Сарајево: Завод за удбенике и наставна средства.
4. Хрњица, С. (1997). *Дете са развојним сметњама у основној школи*, Београд: Учитељски факултет.

Извори

1. https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/web_portal/05/5.5/Nivoi/NPP_UTOIF_I_II_III_nivo.pdf (15.02.2025)
2. <https://www.listici.skolasirogojno.edu.rs/> (18.02.2025)
3. <https://www.skolasirogojno.edu.rs/didakticka-i-nastavna-sredstva/> (18.02.2025)
4. <https://zelenaucionica.com/category/u-ucionici/iop/> (22.05.2025)
5. <https://www.kockica.co.rs/product-category/montesori-matematika/> (12.03.2025)
6. https://pino-toys.rs/product_categories/didakticke-igracke/ (12.03.2025)
7. <https://kreativnicentar.rs/p/knjiga/didakticke-igracke-koje-mozete-da-napravite-sami/> (12.03.2025)